

**РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ВИВЧЕННІ ПРАВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН**

В умовах розбудови незалежної держави все більшого значення набуває правова підготовка учнів. Водночас духовне відродження суспільства вимагає конкретних видів діяльності від навчальних закладів, які покликані формувати активну, творчу особистість, яка на відміну від людини – виконавця здатна самостійно мислити, генерувати нові ідеї, приймати сміливі й нестандартні рішення. Реалії сучасності такі, що така особистість, зможе реалізувати свій творчий потенціал лише за умови досягнення успіху в навчанні та роботі.

Правові знання здобуті учнями під час навчання потребують не лише теоретичного засвоєння, а й формування навичок їх практичного застосування. У вирішенні цієї проблеми допоможе розвиток критичного мислення учнів у процесі формування вмінь розв'язання правових ситуацій, що є одним із завдань навчальної програми з правознавства для учнів професійно-технічних навчальних закладів [8].

За висновками психологів мисленнєвий аспект лежить в основі творчого підходу учня до застосування набутих навичок у професійному зростанні та побудові власної кар'єри в умовах ринку. Вчити учнів розуміти і мислити – вимога гуманістичної парадигми освіти. У словнику «Професійна освіта» мислення розглядається, як вища форма відображення дійсності в психіці, ідеальна діяльність, результатом якої є об'єктивна істина [9, с. 185].

У наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених чільне місце посідають питання, пов'язані з дослідженням проблем критичного мислення (Н. Жидкова, І. Ляшенко, О. Пометун, Т. Ремех, С. Терно, А. Кроуфорд, Д. Макінстер, С. Метьюз); формування вміння розв'язувати правові ситуації (А. Галай, В. Машіка, О. Наровлянський, С. Нетьосов, О. Певцова, О. Пометун, Т. Ремех, О. Труфанова, О. Савченко, І. Усенко).

Метою нашої статті є проаналізувати психолого-педагогічне розуміння проблеми й обґрунтування необхідності розвитку критичного мислення у вивченні правознавчих дисциплін у професійно-технічних навчальних закладах.

Одним із завдань освітньої діяльності є вміння знаходити потрібну інформацію, коригувати й оцінювати її учнями. У наш час перенавантаження інформацією, неабияку роль у відборі потрібної інформації, відіграє критичний підхід. Особливо це стосується правознавчих предметів, оскільки вони були і залишаються перенасиченими законами, нормами, процедурами, приписами, що постійно змінюються, уточнюються, доповнюються, занадто ж на перехідних етапах суспільного розвитку в стані якого перебуває і наша держава. Чим вищий рівень критичності мислення, тим більше шансів має людина якісно спрогнозувати наслідки, які несе в собі той чи інший вид правової інформації.

Формування здібностей до критичного мислення є необхідною умовою для професійної підготовки учнів вважає К. Костюченко. Досліджуючи визначення сутності поняття «критичне мислення» і окреслюючи фактори, які сприяють формуванню здібностей до нього, він посилаючись на розвідки вітчизняних і зарубіжних фахівців з цього питання, зокрема А. Федорова, Є. Федотовської, Р. Джонсона та М. Вайнштейна, виділяє такі розуміння цього поняття:

- критичне мислення – це окремих вид розумової діяльності;
- критичне мислення, як послідовність розумових дій, спрямованих на перевірку висловлювання чи системи суджень із метою з'ясування їхньої відповідності прийнятним фактам, нормам чи цінностям.

– критичне мислення, як визначення психологічної орієнтації, що пов'язане з психологією особистості.

– критичне мислення як тип соціального і самостійного мислення, яке прагне до аргументованої аргументації [3, с. 32-34].

Ретельний відбір інформації, яка сама по собі не є кінцевим результатом, готує учня до свідомого сприйняття правових ситуацій, які виникають на робочому місці і в повсякденному житті. Не сприймаючи «на віру» бурхливий потік правової інформації, він убезпечує себе не тільки від «зайвої» інформації, а й від небажаного типу поведінки, стосовно сумнівних пропозицій і неординарних подій. Тобто, людина з розвинутим критичним мисленням менш підвладна маніпулятивним впливам як окремої особи, так і з боку інших соціальних груп, засобів ЗМІ, тощо. Викладач правознавства може з успіхом застосовувати методику «прищеплення» учням навичок критично мислити, особливо, коли розглядається правова норма, яка стосується як суспільства так і конкретної особистості.

При цьому можна звернутися до такої схеми-прийому мотивації учня до критичного мислення:

1. Наявність *інформації* як початкового пункту дискусії;

2. Постановка питань і усвідомлення *проблеми* щодо наявної інформації: яким чином вона виникла, суспільний резонанс її в соціумі, які наслідки несе за собою, якщо інформація резонансна, тощо;

3. Наявність переконливої *аргументації* «за», причому вона є переконливою тоді, коли є контраргументація, доводи якої враховуються. Аргументація будується за такою схемою:

– Центральне положення займає ствердження або основна теза розмови, положення;

– Ствердження підтримується низкою «*доводів*» – (чому назріла проблема у прийнятті даної норми);

– Кожен з доводів, в свою чергу, підтримується *доказами* (статистика, цитати з тексту, особистий досвід), які можуть бути визнані всіма учасниками дискусії;

– Підґрунтям всіх вище означених елементів є *підстава* як деяке загальне посилання. [3, с. 32-34].

Застосування викладачем педагогічних розробок, які мають на меті розвиток навичок критичного мислення, можна розглядати і як засіб вивчення особистісних якостей учня. Використовуючи принцип аргументації у штучно створеній правовій ситуації можна спостерігати наявність і розвиток самодостатності, впевненості у своїх силах. Такий психологічний стан призводить до найбільш правильних висновків. Якщо правова ситуація, що вивчається на уроці буде максимально пов'язана з реальним життям, то показником правильності сформованого переконання буде відповідний вчинок чи рішення у життєвій ситуації.

Застосування проблемних ситуацій, які сприяють формуванню критичного мислення, а відтак «активують» творчий потенціал учнів, завжди потребує особистісно-діяльнісних зусиль, як педагога, так і учня що, безумовно, стимулює розвиток власних здібностей особистості.

Підкреслемо, що правознавство як і інші предмети гуманітарного циклу, з використанням педагогом традиційної методики викладання (розповідь - опитування), не зможе зацікавити учнів. І саме тому, структура уроку має бути змінена і спрямована на поєднання теоретичного матеріалу з його практичним використанням. Підтвердженням цьому є наші експериментальні дослідження проведені в ПТНЗ Львівської, Волинської, Одеської області та м.Києва. На запитання в анкеті «Яким би ви хотіли бачити урок правознавства?» 45% опитаних учнів вибрали відповідь у вигляді практичного заняття.

У загальноосвітньому навчальному закладі такі уроки проводять у процесі вивчення предмета «Практичне право», у професійно-технічному навчальному закладі такого роду практичні заняття слід максимально наближувати до фаху учнів. Так, майбутнім

будівельникам цікаво буде розглянути проблемні ситуації, пов'язані із земельним або екологічним правом. Тим, хто пов'язує свою майбутню кар'єру з транспортною галуззю практична частина курсу надасть досвіду у вивченні господарського права. Подібний підхід корисний і для інших професій.

Формою проведення таких занять можуть бути інтерактивні методи навчання: урок-дискусія, ділова гра, урок – прес-конференція, навчальний практикум. На практичних заняттях необхідно використовувати результати соціологічних опитувань, аналіз конкретних ситуацій. Основною умовою проведення уроків з проблемним підходом до теми є те, що учні навчаються самостійно використовувати навчальний матеріал, а не використовувати готові знання. І на цьому етапі навчання навички критичного мислення є незамінними.

Підтвердженням цього є дослідження американського вченого Д. Хелда, у методиці викладання якого, вирішальне значення надається трьома положеннями:

- перевага у процесі вивчення предмету має надаватися самостійному аналізу проблем, а не зазубрюванню окремих положень і фактів;
- зусилля викладача мають бути спрямовані на розвиток аналітичного мислення учнів;
- теорію і факти учні мають застосовувати для визначення напрямку практичної діяльності в різних сферах суспільства [11, с. 382].

На думку дослідника Г. Сорини – «критичне мислення передбачає наявність навичок рефлексії стосовно власної розумової діяльності, вміння оперувати поняттями, судженнями, висновками, розвиток здібностей до аналітичної діяльності, а також оцінку аналогічних можливостей інших людей. Критичному мисленню загалом притаманна практична орієнтація. Тому практичне мислення можна інтерпретувати як форму практичної логіки» [7, с. 97-100].

Правознавчі дисципліни своїм змістом можуть бути вдало поєднані з практичною діяльністю учнів. Тому що специфіка права, як раз покликана регулювати суспільні відносини. Саме в людській практиці спілкування, завдяки практичному використанню правових знань формується вміння правильно діяти і розв'язувати суперечливі життєві ситуації. Для того, щоб право не виглядало для учня книжним і відірваним від життя, потрібно обов'язково враховувати практичну складову при вивченні цього предмета. При використанні прийомів критичного розуміння в майбутнього фахівця формується практичне мислення. Як вказує дослідник права В. Кузнецов «право – це не лише те, що написано в законах, статутах і кодексах, а це ще й функціонування правової системи, розуміння якої приходить лише з набуттям практичного досвіду, з виробленням так званого практичного розуму» [5, с. 120-136].

Критичне мислення створює можливість за допомогою теоретичних знань проаналізувати, обґрунтувати та обрати необхідне правове рішення в життєвих ситуаціях. Таким чином, поєднання критичного мислення з вмінням розв'язувати правові ситуації є взаємозумовленим процесом [8, с. 5].

Для успішного самостійного вирішення правових ситуацій учнів необхідно ознайомити зі стратегією дій. На практиці бачимо, що розв'язання правових ситуацій, які містять юридичну коалізію, викликає певні труднощі в учнів. Причинами цього є: невміння учнів виділяти головне, знаходити причинно-наслідкові зв'язки між подіями і фактами, робити висновки на підставі нормативних документів.

Умовою успішного розв'язання правової ситуації є дотримання основних вимог до неї – доступність, життєвість, проблемність, слугування цілям уроку [12, с. 54]. Проблемність ситуації сприяє критичному осмисленню учнями певної проблеми. Застосовуючи правові норми вони вчаться формулювати гіпотезу в оцінці дій її учасників, а тому мають бути підготовлені до аналітичної діяльності.

За твердженнями психологів, особливістю мислення учнів старшокласників (вік більшості учнів ПТНЗ відповідає віку цих учнів) є зменшення механічної пам'яті у

пізнавальній діяльності, а їх інтелектуальний розвиток потребує логічної пам'яті. Причинами цих змін є ускладнення навчального матеріалу, зростання його обсягу, залучення нових джерел, формулювання нових навчальних прийомів. За цих умов відбуваються зміни у співвідношенні емпіричного і теоретичного вивчення на користь останнього, «згортання» початкових логічних прийомів у внутрішню розумову форму (аналіз, зіставлення, систематизація тощо) і «матеріалізація» тільки заключних дій в усних і письмових відповідях (узагальнюючі та оцінювальні висновки, характеристики тощо)[6, с. 82].

Розв'язання правових ситуацій потребує активної інтелектуальної діяльності суб'єкта, а отже, процесу мислення. Це відбувається у той момент коли змінюються умови діяльності, виникають нестандартні ситуації з різною структурою та змістом. Саме тому, викладач для розвитку критичного мислення учнів повинен представляти ситуації з різною структурою та змістом [2, с. 166].

Одним із головних завдань вивчення правознавства є вироблення в учнів умінь і навичок діяти згідно з нормами права у конкретних життєвих ситуаціях, у трудовій діяльності. Це не легке завдання викладачу доводиться вирішувати з врахування складності реалізації правових настанов на практиці. Адже немає прямого зв'язку між здобутими учнями правовими знаннями і їх застосуванням на практиці.

Правові норми добре виписані в законодавстві, не завжди так само добре діють на практиці. Поширеними є випадки їх порушення, прийняття протиправних рішень службовими особами і, навіть правниками, що особливо прикро і небезпечно.

Руйнування ж механізмів дій тих чи інших законів породжує правовий нігілізм, невіру в право і, зрештою, негативне ставлення до нього як до чогось декларативного і несправедливого. Це явище особливо є небезпечним для учнів ПТНЗ, серед яких чималий відсоток соціально незахищених, з девіантною поведінкою, до того ж юнаки і дівчата цього віку особливо вразливі до будь-яких проявів несправедливості [1, с. 66].

Успішність навчання залежить від послідовності формування вмінь: від простого до складного. У критеріях оцінювання досягнень учнів з правознавства для загальноосвітніх навчальних закладів визначено рівні правових ситуацій. На початковому та середньому рівні пропонується аналізувати прості юридичні задачі в контрольному супроводі викладача, на достатньому рівні – юридичні задачі середнього рівня складності під керівництвом викладача, високий рівень потребує вмінь учнів самостійно вирішувати задачі, використовуючи інформацію додаткових джерел [4].

Таким чином, розвиток критичного мислення та вміння розв'язувати правові ситуації є взаємозумовленим процесом у вивченні правознавчих дисциплін. Успішність якого залежить від послідовності та системності формування вмінь і навичок та передбачає перехід від репродуктивної до самостійної пізнавальної діяльності. Розвиток критичного мислення відбувається через ускладнення змісту ситуацій на етапах формування вмінь і навичок. Для цього потрібно проаналізувати велику кількість фактів і правових документів в окремій ситуації, використовувати інтелектуальні прийоми навчальної діяльності в оцінці учасників ситуацій, уміння знаходити причини і наслідки між даними фактами, застосовувати активні та інтерактивні методи навчання у розв'язанні правових ситуацій. Уміння критично мислити допомагає учневі використовувати правові знання не лише у навчанні, але й у повсякденному житті та майбутній професійній діяльності.

Література:

1. Дегтярьова Г. С. Професійно спрямоване викладання предмета «Основи правових знань» в ПТНЗ : метод посіб. // Г. С. Дегтярьова, С. І. Василюк. – Львів : вид. Станіславського ПЛ., 2010. – 139с.
2. Жидкова Н. Розвиток критичного мислення у процесі вирішення правових ситуацій на уроках правознавства / Н. Жидкова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2010. – №6(8). – С.164 – 175.

3. Костюченко К. Формування здібностей до критичного мислення у студентів як необхідна умова їхньої професійної підготовки / К. Костюченко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2008. – №2. – С. 32 – 34.

4. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з правознавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-22bcda12170c6/list-bd57d40b26>.

5. Кузнецов В. Розуміння права: методи та модель філософії права. (Практичне значення розуміння права) / В. Кузнецов // Філософська Думка. – 2009. – №1 – С. 120 – 136.

6. Немов Р. Психологія : учеб.[для студ. пед. учеб. завед.] / Р.Немов : [в 3 кн.]. – [3-е изд.]. – М. : ВЛАДОС – 1999. – Кн.1. – 688с.

7. Сорина Г. Критическое мышление. История и современный статус / Г.Сорина // Вестник Московского университета. – 2003. – №6. – С. 97 – 100. – (Серия 7. Философия).

8. Пометун О. Формування мислення учнів на уроках з курсу за вибором «Права людини» /О. Пометун // Історія в школах України. – 2009. - №9. – С.5 – 8.

9. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з курсу «Правознавство» 10 клас рівень стандарту ; укладачі І. Котюк, Н. Палійчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 01. 09. 2010;<<http://mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/23-diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/4326>.

10. *Мислення* // Професійна освіта : Словник : навч. посіб. / уклад. С. У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вища шк., 2000. –381с.

11.Хелд Д. и др. Глобальные трансформации. Политика, экономика, культура / Д. Хелд ; пер. с англ. В. В. Сапова и др. — М. : Праксис, 2004. — 576с.

12.Юридична дидактика : посіб. із викладання права та юридичних дисциплін // [В.С.Бігун, А. О.Галай, Н. М.Крестовська] ; за ред. Р. О. Стефанчука. – К. : СПД Юсип'юк В. Д., 2009. – 196с.

У статті проаналізовано психолого-педагогічне розуміння проблеми й обґрунтовано необхідність розвитку критичного мислення у вивченні правознавчих дисциплін у професійно-технічних навчальних закладах.

Ключові слова: критичне мислення, правові ситуації, практичне мислення, учні професійно-технічних навчальних закладів, правознавчі дисципліни, практичне заняття, активні й інтерактивні методи навчання.

В статье проанализировано психолого-педагогическое понимание проблемы и обоснована необходимость развития критического мышления при изучении правоведческих дисциплин в профессионально-технических учебных заведениях.

Ключевые слова: критическое мышление, правовые ситуации, практическое мышление, учащиеся профессионально-технических учебных заведений, правоведческие дисциплины, практическое занятие, активные и интерактивные методы обучения.

The paper analyzes the psychological and pedagogical understanding of the problem and the necessity of critical thinking in the study pravoznavchyyh subjects in vocational tehnicnyyh schools.

Keywords: critical thinking, legal situation, practical thinking, students of vocational schools pravoznavchi discipline, practice session, active and interactive teaching methods.